

De metamorfose van Malmö

SUCCES OF SCHONE SCHIJN?

De Zweedse industriestad Malmö heeft in twintig jaar een indrukwekkende transformatie doorgemaakt. De stad heeft een universiteit gekregen, investeert volop in duurzaamheid en heeft een bruisend centrum. Er spelen echter nog een hoop sociaaleconomische problemen, vooral in de armere stadsdelen.

Gert-Jan Hospers

Universiteit Twente & Radboud Universiteit Nijmegen

In mei 2013 was Malmö voor een paar dagen op allerlei Europese tv-zenders te zien: de stad was het decor van de finale van het Eurovisie Songfestival. Met de slogan 'We are one' toonde de derde stad van Zweden (300.000 inwoners) zich zelfbewust aan de rest van Europa. Voor veel buitenlandse journalisten

die op het media-event afkwamen was Malmö een ontdekking. Ze bejubelden de stad als 'divers', 'modern' en 'hip'. Sommigen noemden de stad zelfs 'het Berlijn van het noorden'.

In 1992, toen het Eurovisie Songfestival ook in Malmö werd georganiseerd, hing er een totaal andere sfeer. De industriestad zat midden in een crisis. Een paar jaar daarvoor sloot Kockums, een grote scheepwerf in het westelijke havengebied. Een nieuwe Saab-fabriek, die het verlies aan arbeidsplaatsen op de werf deels moest compenseren, ging in 1991 dicht. In de eerste helft van de jaren 90 verloor Malmö bijna 27.000 banen en liep de werkloosheid op tot 16%. Desondanks was de stad door het open Zweedse immigratiebeleid in trek bij vluchtelingen uit oorlogsgebieden zoals Irak en het voormalige Joegoslavië. Daardoor ging de economische krimp in de jaren 90 niet gepaard met bevolkingskrimp zoals meestal in oude industriesteden.

Twintig jaar later lijkt het weer goed te gaan met Malmö. Het ondernemerschap floreert, vooral in creatieve bedrijfstakken zoals nieuwe media en de culturele sector. Malmö wint de ene prijs na de andere, vooral op het vlak van stedelijke ontwikkeling en duurzaamheid. Tal van delegaties bezoeken de stad om inspiratie op te doen. Wat is er sinds de crisis van de jaren 90 gebeurd?

Sloop van bedrijfsgebouwen van Kockums in het westelijk havengebied, Västra Hamnen, maart 2013.

De Booi-wijk met op de achtergrond de Turning Torso.

Malmö

UNIVERSITEIT

In 1994 kreeg Malmö een nieuwe burgemeester, Ilmar Reepalu. De uit Estland afkomstige bestuurder stond voor een zware opgave: hoe kon Malmö zich aan de crisis onttrekken? De grauwe industriestad stond er zo slecht voor dat het gemeentebestuur besefte dat er fundamentele maatregelen nodig waren. De crisis fungeerde als een hefboom voor durf, daadkracht en duidelijkheid. Zonder veel discussie kon het gemeentebestuur in 1995 een ambitieuze toekomstvisie vaststellen. De *Vision Malmö 2015* was helder: Malmö zou investeren in de kenniseconomie om het industriële verleden van zich af te schudden. Als investeringslocaties had de gemeente vooral Västra Hamnen (het westelijke havengebied) op het oog, op steenworpafstand van de binnenstad van Malmö.

Om te beginnen moest Malmö een universiteit krijgen. Zonder een eigen kennisinstelling, zo was de gedachte, zou de arbeidersstad de overgang van een industriële naar een kenniseconomie nooit kunnen maken. Het moest geen gewone universiteit worden, maar eentje waar ook jongeren uit de stad naartoe zouden komen die anders nooit zouden doorstuderen. Daarmee doelde de gemeente vooral op jongeren uit laagopgeleide immigrantenfamilies, waarvan Malmö er veel telde en nog steeds telt. Verder hadden de stadsbestuurders de ambitie om in het westelijke havengebied een aantrekkelijke en toekomstgerichte woonwijk te maken, een *City of Tomorrow*. Waar eerst schepen werden gebouwd, moest een modern en duurzaam stadsdeel verrijzen dat kenniswerkers naar

de arbeidersstad zou trekken.

Het is niet bij mooie woorden gebleven. Onder leiding van burgemeester Reepalu is Malmö voortvarend aan de slag gegaan. In 1998 ontstond aan de rand van het centrum het terrein Universitetsholmen met daarop Malmö Universiteit, drie jaar nadat het plan was gelanceerd. De gemeente had geluk: juist in deze periode investeerde de Zweedse regering volop in hoger onderwijs. De stad speelde daar slim op in en kon eenvoudig aan de benodigde financiële middelen komen. Wel kreeg Malmö tegenwerking van de oude, statige universiteit van Lund, 18 kilometer verderop, die een nieuwe kennisinstelling in de buurt als een concurrent beschouwde. Vanaf het begin was echter duidelijk dat de universiteit van Malmö een ander profiel had dan die van Lund. Op dit moment heeft Malmö Universiteit 25.000 studenten, van wie 67% vrouwen. Veel studenten komen uit de stad zelf, vaak uit armere wijken, en hebben een niet-Zweedse achtergrond. Het onderzoek van de universiteit is sterk gericht op concrete toepassingen in de regio. Malmö Universiteit heeft een emancipatorische en regionale functie, precies zoals beoogd.

Ook de ontwikkeling van een moderne stadswijk in het westelijke havengebied van Malmö is geslaagd – als je tenminste de grote belangstelling van professionals voor de locatie als maatstaf neemt. Aanvankelijk leek het daar niet op: de Europese woonexpo die de stad er organiseerde onder de naam Bo01 (Wonen 2001) was een financiële flop. Maar in de jaren daarna kreeg de Bo01-

GROENE DAKEN, FIETSPADEN EN OPENBARE WATERTAPPUNTEN

Vooral dankzij de duurzame woonwijk Boo1 in het westelijke havengebied heeft Malmö in de rest van de wereld een reputatie als ecostad. Het heeft Malmö een reeks internationale duurzaamheidsprijzen opgeleverd. Minder bekend is de wijk Ekostaden Augustenborg, die de gemeente volgens ecologische principes heeft gerevitaliseerd. Deze arbeiderswijk heeft 9500 m² groene daken, is gericht op energie-efficiëntie en heeft de grootste zonnecollectorendichtheid van Malmö. Onder het motto ‘Wat komt naar Augustenborg, blijft in Augustenborg’ zet een deel van de inwoners zich actief in voor het hergebruik van materialen en regenwater. Sinds de gemeente Malmö heeft aangekondigd in 2020 de meest duurzame stad van Zweden te willen zijn, doet ze er alles aan om het milieubewustzijn van de inwoners te stimuleren. Zo is de laatste jaren het netwerk van fietspaden in de stad uitgebreid. Met 490 kilometer op 300.000 inwoners claimt de stad zelfs fietsvriendelijker te zijn dan Kopenhagen. Handig: op enkele plekken in de stad staan openbare fietspompinstallaties waar je je banden kunt oppompen. En om het kopen van milieuvriendelijke plastic flesjes te ontmoedigen, komen er steeds meer openbare watertappunten in de stad. In Malmö vul je op straat je flesje bij.

wijk grote bekendheid. In 2002 werd de Kockumskraan – hét symbool van de oude haven – ontmanteld en verscheept naar Zuid-Korea. Daarvoor in de plaats kwam in 2005 de Turning Torso, een spectaculaire woontoren van toparchitect Calatrava. Intussen is het 190 meter hoge gebouw uitgegroeid tot een icoon van het post-industriële Malmö. De toren trekt veel bezoekers. Dat die vervolgens in het havengebied blijven hangen, is te danken aan het feit dat de woonwijk rond de Turning Torso is gebouwd op menselijke maat. De woningtypen en -stijlen verschillen sterk, omdat zo’n dertig architecten en twintig projectontwikkelaars aan de bouw hebben bijgedragen. Bovendien is de wijk ecologisch verantwoord en energieneutraal, wat in deze tijd op veel internationale belangstelling kan rekenen (kader). In het westelijke havengebied wonen zo’n 5000 mensen, vooral welgestelde hogeropgeleiden.

ZWEEDS CHICAGO

Het is een goede zet van de gemeente geweest om Malmö Universiteit op steenworpafstand van het stadscentrum te plaatsen. De aanwezigheid van studenten heeft onmiskenbaar bijgedragen aan de levendigheid van de binnenstad. Het is veelzeggend dat steeds meer studenten aan de universiteit van Lund besluiten om in Malmö te wonen. Het centrum bruist en op cultureel vlak is er voor elk wat wils. In een oude chocoladefabriek zijn theatervoorstellingen, een slachthuis is getransformeerd tot cultuurcentrum, terwijl jongeren tot in de vroege ochtend in een kerk kunnen dansen. Malmö is jong: bijna de helft van de bewoners is nog geen 35. Bovendien is de bevolking divers. Liefst 41% heeft een migratieachtergrond, onder wie veel Irakezen, Denen, Serviërs en Polen. Na de Irakezen vormen de Denen met bijna 9000 inwoners in Malmö de belangrijkste buitenlandse bevolkingsgroep. Vooral na opening van de Øresund Link in 2000 is het aandeel Denen in de bevolking toegenomen (kader pag. 23).

Toch speelt er in Malmö meer dan je als argeloze bezoeker van het levendige stadscentrum waarneemt. Achter de façade van het

FOTO: ULF LJUNGOSKI

In de achterstandswijk Rosengård (foto boven) moet de Törnrosen Tower (links) het gebied een ander imago geven (artist impression Culture Casbah).

zorgvuldig gecultiveerde succesverhaal van de metamorfose van Malmö schuilen nog een hoop problemen, vooral in de arme delen van de binnenstad. Neem het zuidelijke deel, met wijken als Möllvången en Södra Sofielund, waar van oudsher veel migranten wonen. De werkloosheid is er hoog, slechts 58% van de beroepsbevolking heeft werk. Vergelijk dat eens met de westelijke kant van de binnenstad, waarvan ook het westelijk havengebied deel uitmaakt: hier heeft 75% van de beroepsbevolking, die grotendeels uit autochtone Zweden bestaat, een betaalde baan. De verschillen vertalen zich in de levensverwachting van de inwoners. In het westen van de stad is die vijf jaar hoger dan in het zuiden. In het *Øresund Magazine* zegt een kleuterleidster die in beide stadsdelen heeft gewerkt: ‘We leven in gescheiden werelden. Malmö is een gesegregerde stad – de kleuterschool waar ik eerst werkte, is niet te vergelijken met de kleuterschool van mijn kinderen.’ De gemeente doet al jaren haar best om de armere wijken vooruit te helpen, maar het beleid heeft nog niet veel effect gehad.

Sinds enkele jaren is ook de buitenwereld op de hoogte van de grote verschillen binnen Malmö. Sinds 2010 is de stad regelmatig

VAN ØRESUND REGION NAAR COPENHAGEN MALMÖ REGION

Steevast wordt gewezen op het belang van de Øresund Link voor Malmö's transitie van industrie- naar kennisstad. In 2000 ging de brug-tunnel-combinatie over de Sont open en kreeg Malmö een vaste verbinding met Kopenhagen. Dankzij de brug kon Malmö meeprofiteren van de dynamiek rond de Deense hoofdstad, en gemakkelijk Europese subsidies voor grensoverschrijdende samenwerking binnenhalen. Na een aarzelende start piekte het Deens-Zweedse verkeer over de brug in 2009 met 17.000 pendelaars per dag. In de jaren daarna is dit aantal onder invloed van de financiële crisis enigszins gedaald. De meeste pendelaars werken in Kopenhagen en wonen vanwege de lagere huizenprijzen in Malmö en omgeving. Dertien jaar na opening van de Øresund Link is er van integratie over de grens echter nog weinig te merken. Met de trein kost een enkele reis over de brug €12,50, en met de auto zelfs €45, al zijn er allerlei kortingsmogelijkheden. De verschillende wet- en regelgeving in Denemarken en Zweden bevordert de euregionale integratie evenmin. En wellicht verrassend: Zweedse en Deense jongeren kunnen elkaar steeds minder goed verstaan in hun eigen taal, omdat ze niet meer zoals hun ouders naar tv-programma's van het buurland kijken. Ook internationaal is het idee van een geïntegreerde Øresund Region niet echt aangeslagen. Voor de gemeenten Kopenhagen en Malmö was dat in maart 2013 aanleiding de regio nu maar gewoon als 'Copenhagen Malmö Region' te promoten.

De brug over de Sont, in het Zweeds: de Øresundsbron.

FOTO: HENRYVON PLATEN

negatief in het nieuws. Zo plaatste het Simon Wiesenthal Center Malmö in 2010 op de lijst van *no go-areas* voor de joodse gemeenschap. De laatste jaren is het aantal antisemitische beledigingen en aanvallen op joodse gebouwen in Malmö toegenomen. Veel inwoners wijzen naar de grote islamitische gemeenschap in de probleemwijken van de stad; 25% van de inwoners in Malmö is moslim. Volgens burgemeester Reepalu hebben moslims er echter niets mee te maken. Dat is hem op kritiek komen te staan, vooral toen hij in de media ook nog onhandige uitspraken over joden en Israël deed. Volgens een vertegenwoordiger van de lokale joodse gemeenschap voelen steeds meer joden in Malmö zich niet veilig meer. Ze verhuizen naar een andere Zweedse stad of naar het buitenland.

Of dat nog niet genoeg is, werd Malmö in 2012 opgeschrikt door schietpartijen, waarbij tien mensen de dood vonden. De internationale media noemden Malmö opeens 'het Zweedse Chicago', een bijnaam waar de marketeers van Malmö na jarenlang zendingswerk natuurlijk niet blij mee zijn. Waren de schietpartijen een incident, of is er meer aan de hand? Begint het langzamerhand te broeien in de wijken waar het minder gaat dan in het succesvolle westelijke havengebied uit de toeristenfolders? Volgens Guy Baeten, hoogleraar geografie aan de universiteit van Lund, heeft de stad zich in een onmogelijke positie gemanoeuvreed. In het blad *Agora* schrijft hij ironisch over Malmö: 'De obsessie met imagovorming verplicht de stad haar beste kant te laten zien en de mislukkingen weg te moffelen – een situatie die op termijn helemaal niet duurzaam is.'

WE ARE ONE?

Om uit de industriële crisis van de jaren 90 te komen, heeft het stadsbestuur van Malmö in 1995 een heldere keuze gemaakt. Ze richtte zich op de kenniseconomie en op de herontwikkeling van het westelijke havengebied. Door deze focus hoopte de gemeente de problemen van de hele stad op te lossen. De komst van een universiteit was belangrijk en zal door de grote instroom van jongeren uit immigrantenfamilies een grote rol blijven spelen. Ook de aandacht van de gemeente voor duurzame woonconcepten in het westelijke havengebied getuigt van een vooruitziende blik. Maar na twintig jaar kampt Malmö nog altijd met grote werkloosheid, criminaliteit en onveiligheid in de armere delen van de stad. Daarmee zit de stad in een spagaat.

Sinds 1 juli 2013 heeft Malmö een nieuwe burgemeester, Katrin Stjernfeldt Jammeh. Ze prijst de diversiteit van de stad, maar durft ook de tegenstellingen te benoemen. Bovenaan haar beleidsagenda staan dan ook onderwijs, werk en huisvesting voor kansarme bevolkingsgroepen. Tegelijkertijd is het opvallend dat de gemeente opnieuw veel verwacht van stedenbouwkundige ingrepen om problemen op wijkniveau aan te pakken. Zo hoopt ze in de achterstandswijk Rosengård het Turning Torso-effect te kopiëren. Binnen het Culture Casbah-project dat vorig jaar is goedgekeurd, moet een in het oog springende 'Törnrosen Tower' de diversiteit, openheid en tolerantie van Malmö verbeelden. Voor veel inwoners hebben deze begrippen sinds de onlusten van de laatste jaren een

bijsmaak gekregen, net zoals de slogan 'We are one' van het Eurovisie Songfestival. Want één ding is zeker: van eenheid is in het gepolariseerde Malmö nog lang geen sprake. •

Samen met Peter Timmerman werkt Gert-Jan Hospers aan het boek *Rond de Sont: op de grens van Denemarken en Zweden* dat in 2014 zal verschijnen.

BRONNEN

- Baeten, G. 2013. De stedelijke mascara loopt uit. *Agora*, 29 (4): 29-31.
- Chen, S. 2011. *University and industrial city transition: case study of Malmö's transition with a focus on the role played by Malmö University* (masterscriptie). Lunds Universitet.
- Jönsson, E. & J. Malmqvist 2006. *Malmö som stad, upplevelse och varumärke: en diskursanalys av en postindustriell stads framtidsvisioner* (bachelorscriptie). Lunds Universitet.
- Wiborg, Th. 2013. Separate worlds – on segregation and pride. *Øresund Magazine*, mei-juli: 25-28.
- Willems, G. 2013. Geen slappe banden in Malmö, *Twentsche Courant Tubantia*, 18 mei 2013.